

pas J. Giedraitis susirūpinęs rašo, kad iš Šiaulių maršalkos Gado-
no jis sužinojęs apie „naują ir neįtikėtiną dalyką“, neva krikščioniš-
koji prastuomenė nusistačiusi prieš žydus ir ketinanti su jais susi-
doroti. Jis esąs įsitikinęs, kad dėl viso to kalti dykinėjantys gandų
nešėjai ir prašo kunigiją užkirsti tam kelią iš pat pradžių, dėti visas
pastangas, kad būtų išlaikyta tolerancija kitaip manantiems, kuri
nuo seno būdinga lietuviams / LNB RS, f. 90–438, l. 66/.

Į klausimą, kokius žmones reikia daugiau, o kokius galima ma-
žiau mylėti, J. Pabrėža atsako taip: „Paskutinėje vietoje yra nevie-
ronys (žydai, turkai), po to krikščionys, bet nekatalikai [...] dar
aukščiau kiekvienas katalikas“ / VUB RS, f. 1, d. 57, p. 292/. Taigi
katalikybę jis laiko teisingiausia religija. Ar galime mes iš J. Pabrė-
žos reikalauti kitokio požiūrio į šiuos dalykus, tuo metu, kai tokia
dar buvo ir oficiali Bažnyčios doktrina, apibrėžianti santykius su
kitų tikėjimų ir netikinčiais žmonėmis, išsakyta J. Pabrėžos gyve-
namojo laikotarpiu popiežių Pijaus VII 1821 m., Leono XII 1825 m.,
Pijaus VIII 1829 m. ir Pijaus IX 1846 m. konstitucijose / Godlew-
ski J., f. 1985, p. 178/?

MEDICINOS IR PEDAGOGIKOS ŽINIOS

Medicina tai buvo sritis, kurioje J. Pabrėža jautėsi galintis padėti
žmonėms daugiausiai. Du metus jis buvo studijavęs Vilniaus univer-
sitetė gamtos mokslus ir mediciną, o po to, dirbdamas kunigu ir
būdamas vienuoliu, visą savo laisvą laiką skyrė savarankiškomis
botanikos ir medicinos studijoms. Jis ne šiaip sau rinko, apibūdino
ir įvardijo Žemaitijos augalus. Jo tikslas buvo gerai pažinti augalų

vaistingąsias savybes, ne tik pačiam jais gydyti žmones, bet išmo-
kyti ir kitus juos pažinti vaistinguosius augalus ir jais gydytis. Vei-
kalo „Botanika arba Taislius Auguminis“ įžangoje J. Pabrėža rašė:
„Oi, kaip tai būtų labai gerai, kad žemaičių ūkininkai pažintų bent
įvaiskesnes augimes, o dar neabejotinai, ale tikrai! Tuokart galėtų
sugadlyviausias prie kokio tai vartojimo dėl savęs rinkti ir ant rei-
kalo kovoti, o vodijančių sergėtis. Tai ta buvo priežastis, jog pradė-
jau geisti žemaitiškame liežuvyje parašyti augminyčių, kurioje ga-
lėtų pramokti pažinti ir daliti augmes, apygardoje savo pašalio au-
gančiasias“ / Pabrėža J., 1900, p. 9/. Tačiau šis veikalas buvo
išleistas tik 1900 m., o jei ir būtų išleistas anksčiau, žemaičių ūki-
ninkai jo nebūtų supratę. J. Pabrėža buvo ne tik įsivainęs teorines
botanikos žinias, išmokęs praktiškai pažinti augalus, bet buvo su-
kaupęs daug medicinos ir farmakognozijos žinių. Remdamasis Kro-
kuvos akademijos daktaro Simono Syrenijaus veikalu, J. Pabrėža
parengė rankraštį „Kai kurių augalų gydantieji ypatumai, tų augalų
panaudojimo įvairių ligų atvejais būdai, kunigo Jurgio Pabrėžos,
Kartenos altaristos, parinkti iš Simono Syrenijaus, Krokuvos Aka-
demijos daktaro veikalo, 1814 m. Kartenoje“. Šį veikalą, J. Pabrė-
žos nuomone, liaudis turėtų suprasti, nes visus sudėtingus ir kom-
plikuotus S. Syrenijaus veikalo straipsnius jis praleidęs. Šiame ran-
kraštyje lotynų, lenkų ir žemaičių kalbomis pateikiamas vaistingų-
jų augalų sąrašas, po to eina ligų sąrašas (apie 900 susirgimų), čia
pat pateikiamos žinios, kuriuo atveju kokias žoles naudoti, kaip jas
naudojimui paruošti / LNB RS, f. 124–1/. Vis dėlto šis veikalas taip
pat buvo ne liaudžiai. Kaip ir rankraštis lenkų kalba „Spindulėlis“,

(Nukelta į 34 p.)

Iš kairės: Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios altorius ir skulptūros. D. Mukienės nuotraukos

(Atkelta iš 33 p.)

parengtas 1872 m., remiantis medicinos daktaro Stefano Blankordo medicinos veikalais / LNB RS, f. 124–4/. Šiuose rankraščiuose J. Pabrėža sukaupe informaciją greičiau pats sau, kad jis galėtų tobulėti kaip liaudies gydytojas. Tačiau, be šių didelės apimties komplikacinių veikalų, J. Pabrėža buvo parengęs ir mažesnės apimties rankraščių lietuvių kalba, kurie būtų buvę labai naudingi ir suprantami skaityti mokantiems valstiečiams – „Apie kraujazolę“, „Apie slogas plaučių“, „Apie slogas nosies“, „Apie kosulį“, „Apie dusulį ir slogas smaugiančias“, „Spasobs, kaip reikia apsieiti su ligoniais, kur nėra daktarų. Kaip sarginti ligonius, kuo gydyti, kokius aniems duoti valgius ir gėrimus laike ligos ir jiems sveikstant“. Šių veikalėlių rankraščiai yra dingę, bet prieš karą juos dar matė ir užregistravo P. Janušis ir A. Salys. Kaip skaudu turėjo būti J. Pabrėžai, surinkusiam tiek informacijos medicinos klausimais, matyti ją gulincią rankraščiuose, neprieinamą tiems, kuriems jos taip labai reikėjo. Vieno savo darbelio „Namų vaistinėlė“ įžangoje J. Pabrėža buvo parašęs „Skiriu savo darbą naudai ir gelbėti sveikatai tu, kurie neturi arti vaistinės bei galimybės pasitarti su gydytojais ir ne tik gyvendami skursti, bet ir per anksti mirti turi“ / LNB RS, f. 124–6, p. 186/. Nepasiekęs šio tikslo per raštus, stengėsi nors per pamokslus suteikti žmonėms elementarių medicinos žinių.

J. Pabrėžos žodžiai, kad Žemaitijos valstiečiai „per anksti mirti turi“ buvo ne tušti. Apie tai rašė ir kiti amžininkai, apie tai liudija ir statistiniai duomenys. Štai S. Čerskis rašo, kad čia negirdėti apie ilgą amžių. Vyraujančios ligos – reumatizmas, o liaudyje – išbėrimai ant kūno. Žiemą daug žmonių numirdavo nuo plaučių uždegimo / Czarski S., 1830, p. 21/. Mokyklų vizitatorių ataskaitose nurodoma, kad mokiniai dažnai serga niežais / Lukšienė M., 1970, p. 417–418/. M. Gadonas teigia, kad dažniausios peršalimo ligos – drugiai, karštinės, gerklės, plaučių uždegimai, krupas, taip pat tymai, skarlatina, išbėrimai. M. Gadono duomenimis, gimstamumas (jis pateikia tik krikščionių gimstamumą) J. Pabrėžos pamokslavimo laikotarpiu Telšių paviete buvo nemažas – 49,3 gimę 1 000 gyventojų / Gadon M., 1846, p. 75/ (1950–1960 m. Lietuvoje buvo 23 gimusiųjų 1 000 gyventojų). Tačiau mirtingumas anuomet buvo labai didelis – 42,5 mirusieji 1 000 gyventojų. (1925 m. buvo 16,9, 1950–1960 m. – 8–12 mirusiųjų 1 000 gyventojų). Palyginimui pateikiame 1820–1830 m. gyventojų mirtingumo duomenis Vakarų Europoje. Prancūzijoje mirtingumas buvo 25–30 žmonių 1 000 gyventojų, Švedijoje, Anglijoje, Belgijoje, Vokietijoje 20–25 mirusieji 1 000. Be to, Vakarų Europos, tiek Rusijos mokslininkai, tyrę žmonių mirtingumą, įrodė, kad žemuosiuose visuomenės sluoksniuose jis buvo didesnis už vidurkį. Ypač daug mirdavo vaikų. Kadangi mirtingumo statistikos pagal amžiaus grupes XIX a. I p. nepavyko surasti, pateiksime keletą skaičių iš XIX a. II p. 1888 m. bendras mirtingumas Kauno gubernijoje jau buvo sumažėjęs – iki 24 mirusiųjų 1 000 gyventojų (Europinėje Rusijos dalyje šis rodiklis buvo 26, Šveicarijoje ir Prancūzijoje – 16,1, Anglijoje – 14,1). Iš bendro mirusių skaičiaus 1888 m. Kauno gubernijoje iki vienerių metų amžiaus mirė 23,7 proc., 1–5 metų amžiaus – 20,6 proc. Be abejo, XIX a. I p. padėtis buvo dar blogesnė. Rusijos gubernijoje šie rodikliai dar didesni. Ši liūdna statistika liudija apie sunkias socialines-ekonominės gyvenimo sąlygas, žemą kultūros, sveikatos apsaugos lygį. Tai patvirtina ir faktas, kad miestuose (pavyzdžiui, Telšiuose, Šiauliuose), mirtingumas buvo mažesnis negu kaimuose, galbūt todėl,

kad miestiečiams buvo labiau prieinama gydytojo pagalba. 1888 m. Kauno gubernijoje vienas gydytojas ir 2,2 felčerio teko 11 000 gyventojų, o J. Pabrėžos pamokslavimo laikotarpiu gydytojus galima ant pirštų suskaičiuoti. Tuo metu Klaipėdoje praktikavo 2–3 gydytojai ir dar po vieną Šiauliuose, Skuode, Telšiuose. Vaistinių Žemaitijoje buvo 10 (Klaipėdoje, Šiauliuose, Telšiuose, Raseiniuose, Joniškėje, Šilutėje). Chirurginę pagalbą tuo metu teikdavo barzdaskučiai, kurių XVIII a. pab. Klaipėdoje nurodoma buvus 6 / Bagdonavičius, 1990, p. 111/. P. Višinskis nurodo, kad net XIX a. pab. dar buvo populiarios bobutės ir „žiniuonys“, gydantys nuo visų ligų, nors pripažįsta, kad jų skaičius, didėjant daktarų skaičiui, mažėjo. Jei apie žmonių sveikatos būklę tuometinėje Žemaitijoje šiek tiek galima spręsti iš M. Gadono pateiktų žmonių mirtingumo rodikliu, tai duomenų apie valstiečių higienos būklę XIX a. I p. beveik nėra. Atskirų žmonių užfiksuoti įspūdžiai prieštaringi. Pavyzdžiui, S. Čerskis rašo, kad „dėvi kaimietis švariai“, o vienas iš mokyklų vizitatorių, kaip būdingą žemaičių valstiečių mokinių bruožą nurodo nešvarą / Czarski S., 1830, p. 19; Lukšienė M., 1970, p. 416/.

1861 m. Afanasjevas rašė, kad neturtingų valstiečių trobos dūminės, nešvarios, vargingos, dažnai jose laikomi ir gyvuliai. Apsišviečiama balana. Langai siauri. Tik turtingesnių valstiečių, ypač Telšių paviete ir prie Prūsijos sienos, namai daug geresni. Bet tokių Kauno gubernijoje nedaug.

Suomijos medicinos istorikai pažymi, kad XIX a. vid. universiteto profesoriai dėjo dideles pastangas, kovodami su valstiečių tamsumu, prietarais ir nešvara. Ir ten valstiečiai daug mieliau kreipdavosi į šarlataną, negu į gydytoją / Bonsdroff B., 1975, p. 13, 14/. Lietuvoje profesorių žodžiai dar negalėjo pasiekti valstiečių, nes, kaip jau minėjome, dauguma jų nemokėjo skaityti, o jei kas ir buvo pramokęs, tiems nebuvo lietuviškos švietėjiškos spaudos. Panašų vaizdą piešia P. Grosas, rašydamas apie Prancūzijos kaimą, tik ne XIX, o XVIII amžiaus. Jis rašo apie kunigų indėlį siekiant progreso – jie patardavo valstiečiams, kaip ūkininkauti, stengėsi gydyti sergančius, nes medicinos pagalba buvo neprieinama. Kunigai, negalėdami pakeisti sunkios valstiečių vergijos, bent jau nekęsdavo teisės pažeidėjų / Piere de la Gorce., 1922, p. 20–25/. Panašaus pobūdžio buvo ir J. Pabrėžos nuostatos ir veikla.

J. Pabrėžos pamoksluose, skirtuose gyventojų švietimui medicinos klausimais, daugiausia dėmesio skiriama higienai ir ligų profilaktikai bei gydytojo prestižui kelti. Ypač jam rūpi lytinio gyvenimo higiena, ne tik fizine, bet ir moraline prasme. Apie tai, kaip jam, vienuoliui, sunku ryžtis apie tai atvirai kalbėti, liudija šie žodžiai: „Išpuol, reik man sakyti. Bet ai, Dievulėliau, kaip čia sakyti apie tą špėtnybę nečistą! Bėda!.. Na kaip čia sakyti taip gražiame susirinkime jaunuomenės? – Bėda man! Ale didesnė bėda laukia manęs, jei kas ant sudnos dienos šauksis prie Dievo, jog per nesąkymą kunigų prapuolė iš nežinojimo. Tai to bijodams atsivajojau“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 541/. Pirmiausia jis nori apsaugoti jaunuomenę nuo ištvirkavimo. Nori, kad pirmoji naktis po vestuvių jiems iš tikrųjų būtų pirmoji. O tuo metu Lietuvoje jau plito vadinamosios „laisvos meilės“ idėjos. Pasak J. Pabrėžos, „ne tik tarp ponų, bet kartais ir tarp prasčiokų“. Štai viename skunde Varnių dvasinei konsistorijai folvarko (palivarko) ekonomas A. Bytautas praneša apie savo poną, kuris garsėja ištvirkavimu su baudžiauninkėmis bei Telšių miestietėmis, yra sugyvenęs ne vieną nesantuokinį vaiką / LVA, f. 1671, ap. 4, b. 13, l. 1487/. P. Rusecko surinktuose atsiminimuose iš baudžiaivos taip pat kabama apie ponų ištvirka-

vimus / Ruseckas P., 1936, p. 89/. Be abejo, kad valstietės mergaitės dažnai galėjo būti įtrauktos į tokį gyvenimą naudojant prievartą, nes jos buvo bejėgės prieš ponų savivalę. M. Gadono duomenimis, Telšių paviete kasmet gimdavo apie 400 nesantuokinių vaikų / Gadon M., 1846, p. 124/. (Vidutinis gimimų skaičius buvo apie 5 800 per metus.) Prancūzų-rusų karas atnešė į Lietuvą ir venerines ligas / Trumpa V., 1989, p. 161/. Apie jas J. Pabrėža pamoksluose kalba daug ir labai detalai. Jis apsašo venerinių ligų, ypač sifilio, simptomus / LMAB RS, f. 9–3360, p. 146–156/. Skliausteliuose nurodoma, kad ši informacija paimta iš medicinos veikalų: Peržyno „Valstiečių gydytojas“, Štarkės „Praktiškoji sisteminė medicina“, „Traktatas apie dvarų ligą“. Pradėta nuo neaiškių ir klaidinančių ligos stadijos simptomų (įvairiose kūno vietose pasireiškiančių skausmų) ir baigia baisiais paskutinės stadijos simptomais („Pradeda ant galo pats pusti, gumbais mėtytis, į skaudulius pavirsti ir iš kūno lįsti laukan“) / LMAB RS, f. 9–3360, p. 146/. Norėjo, kad valstiečiai suprastų, kokia tai baisi liga ir saugotųsi jos, kaip maro. Štai, paklauskime, kaip J. Pabrėža kalba apie ištvirkavimo žalą, netgi tuo atveju, jei pasiseka neįpulti į šias baises ligas. Viename iš jo pamokslų rašoma: „Tokia moterys netenka veido grakštumo, sulįsta ant kūno, veido spalva randas pilkai blyški [...] akys nebešviečia“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 152/. Jis baiminasi taip pat, kad tarp jaunuošenės nepilstų onanizmas, homoseksualizmas ir kt. lytiniai nukrypimai, paaiškina, kas tai yra, kuo jie kenkia žmogui, kaip to išvengti / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 545/. Visur pabrėžiama apie minėtų nuopolių žalą ne tik žmogaus kūnui, bet ir jo sielai, dvasiniam pasauliui. Ir labai konkrečiai mokoma, kaip to išvengti. Jis liepia motinoms neleisti, kad vaikai žaistų su lytiniais organais, nelakstyti netinkamai aprenkti, neguldyti į vieną lovą berniukų ir mergaičių, neguldyti vaikų į vieną lovą su savimi, neleisti prie vaikų ištvirkusių tarnaičių / LMAB RS, f. 9–3360, p. 122–128/. Apie tai gydytojai higienistai ir dabar dar rašo populiarioje medicinos literatūroje. O kokia svarbi ši informacija turėjo būti tada, kai šios literatūros nebuvo, kokia reikalinga paprastai valstietei, turinčiai pulką vaikų ir dažnai neįtariantčiai, kokias pasekmes gali turėti šių, atrodo, paprastų tiesų nepaisymas. J. Pabrėža tuo neapsiribojo. Jis kalbėjo ir apie tai, apie ką šiais laikais jau beveik nebekalbama ir neberašoma. Apie tai, kad vestuviai ar kitokių iškilmingų susiejimų metu reikia nesudaryti jaunuoilams ir merginoms sąlygų, kurios žadintų aistras (neguldyti jų viename kambaryje, neleisti jiems trintis pakampiais, draugauti su ištvirkusiais). Liepia išmokyti mergaites kuklumo.

Sutuoktinių intymaus gyvenimo J. Pabrėža nelaiko nuodėme. Pamoksle „Apie stoną moterystės“ jis rašo: „Tad vedusiems priguli prie praplatinimo žmonių giminės“, o kas nepriguli, tas yra negalima“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 236/. Kai jo klausia, ar būtinai sutuoktiniai turi gulėti viename patale, atsako: „Jei abi pusės iš geros valios sutinka negulėti kupetoj, galima, bet jei to leidimo nėra, ir nėra slušnių pričinų, vedusi pora, negulėdama kupetoj, visados griešina“. Daug kalba apie intymaus gyvenimo higieną, ypač būtinumą saugotis intymų santykių artėjant gimdymui, nes nuo to dažni priešlaikiniai gimdymai ir neišnešioti, silpni kūdikiai, taip pat persileidimai. Štai kokia subtilia forma jis aiškina vyrams šiuos dalykus: „Klausiu jūsų, vedusieji, ką galvotumiet apie tokį gaspadorių, kuris dirvą išpurenęs, javus pasėjęs, jiems išdygus ir sužaliavus pradėtų jį arti ir akėti. Ar gali toks pusgalvis gero vaisiaus sulaukti? O jei dar tas gaspadorius prieš pat pjūtį pradėtų dirvą arti,

ar nesakytumėt, kad tai pašėlęs žmogus... Tokiais tai padūkėliais yra vedę, kurie... negali užsilaikyti tam tikru laiku“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 239/. Vyrams prisako nemušti nėščių moterų, neleisti joms sunkiai dirbti.

Domėtis medicinos klausimais labai skatino prancūzų gydytojas, vėliau tapęs vienuoliu O. J. C. Debrejne (1786–1876). Jis rašė, kad kunigas ir gydytojas pasitinka žmogų jam ateinant į pasaulį ir palydi išeinant, todėl jie abu vienodai atsakingi už žmogaus gyvenimą. Jo nuomone, civilizuojuose kraštuose, kur yra pakankamai gydytojų, kunigas neturėtų kištis ir trukdyti jiems dirbti, tačiau ten, kur gydytojų nėra, kunigų pareiga šviesti žmones medicinos klausimais ir net aprūpinti paprasčiausiais medikamentais / Debrejne P. J. C., 1855, p. 11, 22/. Turėdamas galvoje lytinio gyvenimo klausimus, P. J. C. Debrejne rašė, kad kunigui neužtenka pačiam būti doram, bet jis privalo daryti įtaką ir būti moralinės, intelektualinės ir visuomeninės pažangos skleidėju. Bet siekiant tokių tikslų, kunigams būtinos žinios. Ir štai P. J. C. Debrejne pasiryžta susieti moralinės teologijos mokslą su medicina ir fiziologija, nes pasak jo, nepažįstant kūno, neįmanoma pažinti ir sielos. Šioms problemoms pašvestas ir P. J. C. Debrejne veikalas „Apie moralinę teologiją ir jos ryšį su medicina ir fiziologija“. Knygoje yra atskiri išsamūs skyriai apie lytinį gyvenimą ir nukrypimus, nęstumą, vaisiaus vystymąsi. Šis P. J. C. Debrejne veikalas susilaukė kelių leidimų (III-asis išėjo 1843 m.). 1870 m. Varšuvoje buvo išleistas šios knygos vertimas, atliktas teologijos profesoriaus V. Magnusio. Taigi J. Pabrėžos gyvenamuoju laikotarpiu P. J. C. Debrejne idėjos jau turėjo būti žinomos Lietuvoje, tačiau vargu ar J. Pabrėža buvo su jomis susipažinęs, nes minėtas vertimas išėjo po J. Pabrėžos mirties, o prancūzų kalbos jis nemokėjo. Siek tiek tokios informacijos minėtais klausimais būdavo pateikiama moralinės teologijos kursuose, tačiau nepakankamai ir bendrais bruožais. Apie tai rašė anoniminis autorius, kuris, pusanžiu praėjus po J. Pabrėžos mirties, išleido knygą „Ganytojiška medicina arba higienos, fiziologijos ir patologijos žinios, reikalingos kunigams“. Knyga buvo parašyta lenkiškai, o skyriai apie lytinį gyvenimą – lotyniškai. Pratarinėje autorius rašo norėjęs padėti kunigams, kurie priversti dėl tokios informacijos kreiptis į gydytojus arba studijuoti medicinos veikalus. / *Medycyna pasterska* [...], 1900, p. 2–3/.

Svarbiausiu J. Pabrėžos informacijos šaltiniu, atrodo, buvo medicinos veikalai. Kaip jau minėjome, pamoksluose jis cituoja L. Pežyno knygą „Valstiečių gydytojas“, kuri buvo išleista 1793 m. su 27 puslapių priedu, skirtu „meilės ligoms“. Vienuolyno bibliotekoje buvo tik trys medicinos knygos: Varšuvoje pijorų rūpėčiu išleistas P. Tyssoto vertimas iš prancūzų kalbos „Patarimai liaudžiai apie sveikatą“, knyga apie žolių naudojimą medicinoje, kurios autorius ir leidimo metai nenurodyti ir S. Blankardo, kuris gyveno ir rašė XVII a., kažkoks tiksliau neapibūdintas veikalas lotynų kalba. / LVIA, f., 669, ap. 2, b. 234, l. 72–73/. Vieną iš šio autoriaus veikalų J. Pabrėža buvo susikonspektavęs – tai yra tarsi medicinos enciklopedija, kur trumpai apibūdinamos įvairios ligos. Veikalą jis konspektavo kartu jį versdamas į lenkų kalbą, lotyniškai paliko tik tas vietas, kurios susijusios su lytinio gyvenimo klausimais / LNB RS, f. 124-21/. Be to, J. Pabrėža turėjo savo asmeninę biblioteką, kurioje buvo pakankamai medicininės literatūros.

Svarbios informacijos, susijusios su palikuonių sveikata, patei-

(Nukelta į 36 p.)

(Atkelta iš 35 p.)

kiam kalbant apie priežastis, dėl kurių galima nutraukti santuoką. Tarp jų akcentuojamos psichinės ligos ir kraujo ryšiai. J. Pabrėža primena, kad negalima tuoktis giminėms iki penktos kartos ir rūpestingai išaiškina, kad eina „gentystės kartos“ iki ketvirtosios kartos. Jei žmogus nebegali gentystės atsekti, liepia pasiklausti kunigo, o jei vedama nežinant, tada patariama skirtis / VUB RS, f. 1, d. 57, p. 245–256/. Jis sako, kad vesti leidžiama vyrams nuo 14, moterims – nuo 12 metų amžiaus. Šie dalykai buvo pateikiami moralinės teologijos kursuose ir knygoje / Gousset, 1858, p. 256–269/, kurių vienuolyno bibliotekoje buvo gana daug.

J. Pabrėža pateikia daug psichologinės informacijos. Jis moko, kaip reikia siekti darnių santykių šeimoje, svarbiausiomis vedusiųjų pareigomis laiko nuoširdžią ir neveidmainingą meilę, rūpini- mąsi vienas kitu, ištikimybę. Liepia vengti nepagrįstų priekaištų, pavyduliavimo. Nors jam „vyras yra vyresnis ant pačios, nes Dievas yra pasakęs „būsi po valdžia vyro ir ans tavim rėdys“, tačiau išmintingasis J. Pabrėža perspėja, kad vyrai neturi jokiū būdu ta valdžia piktnaudžiauti / VUB RS, f. 1, b. 57, l. 225–233/. Moterims pataria stengtis apsieiti be vaidų, vyrus, reikalui esant, paveikti geruoju. Perspėja lengvai nepriimti už tiesą įvairių apkalbų, dėl kurių dažnai susipyksta poros. Gimdytojams draudžia versti vaikus vesti dėl materialinių ar kokių kitų išskaičiavimų. Jų pareiga patarti vaikui, o sprendimą palikti jų pačių valiai.

Pamoksle „Apie malonę artimo“, sakytame 1813–1814 m. Salantuose, išskiria skyrelį „Apie nemokančių mokymą“ / VUB RS, f. 1, d. 57, l. 295–296/. Jame rašoma, kad gimdytojai privalo mokyti savo vaikus, gospadoriai – savo šeimyną, kunigai – savo parapijiečius. Į klausimą, ką daryti jei gimdytojai ir gospadoriai neleidžia mokyti savo vaikų ir šeimynos, J. Pabrėža griežtai atsako: „Dar to betrukty, kad patys nemokydami dar ir kitiems neleisty!“ Pasak jo, nežinojimas yra įvairiausių paklydimų šaltinis. Jis sako, kad vaikus reikia išmokyti ne tik tikėjimo tiesų, bet ir kokio nors amato, kad jie turėtų, kaip užsidirbti duoną. Raginimų vaikus leisti į mokyklą J. Pabrėžos pamoksluose neteko aptikti. Gal turtingesniešiams tai buvo savaimi suprantamas, o vargšams neprieinamas dalykas? Neklausančius liepia bausti, bet su saiku. Vienam iš tėvų baudžiant, kitas neturi užstoti. Daugelyje vietų kalba apie tai, kad bausmės nebūtų per žiaurios, mini atvejus, kad bausdami tėvai net sužaloja vaikus. Moko žmones etikos – nesikeikti, nerodyti viens kitam špygų, užpakalio, nespjaudyti kits kitam į akis / MAB RS, f. 9–3360, p. 45/.

Didelė to meto nelaimė, dėl kurios kentėjo visų pirma šeima, buvo alkoholizmas. Jis plito tarp valstiečių dėl be galo sunkaus fizinio darbo, kurio darbo rezultatais valstietis negalėjo džiaugtis, nes kuo daugiau užsidirbdavo, tuo daugiau buvo iš jo atimama, dėl nevilties, kuri apimdavo suvokus savo beteisiškumą, dėl perspektyvos nebuvimo... Svaigalai valstiečiui buvo brukte brukami, nes prekyba svaigalais buvo pelninga dvarui, smuklių savininkams. M. Gadonas rašo, kad gausiai buvo geriama per vestuves, įvairias šventes, kurios trukdavo kelias ir daugiau dienų, taip pat ir per šermenis / Gadon M., 1846, p. 117–118.

Alkoholizmo temai skirti du J. Pabrėžos pamokslai, užrašyti 1817 ir 1826 m. / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 505–520/; LMAB RS, f. 9–3360, p. 391–406/. Pamokslo, sakyto 1826 m., įžangoje rašoma, kad „atsiradus girtybę piniavojančių, bažnyčios dvasiška vyresny-

bė įpareigoja sakyti tą pamokslą“. J. Pabrėža teisingai suprato, kad alkoholizmas yra liga – „dušios liga“, kaip jis rašo, „ir retas yra toks, kurs prie girtybės prijunkęs, bepasiprovija“. Tuo metu ne visi tai suprato. Pavyzdžiui, Lietuvos provincijos pranciškonas M. Gaidzinskis pamoksle apie girtybę sako, kad tai velnio išmislas dušiai pagauti. Stebisi, kad švietimo amžiuje žmonės nesigėdija girtavimo, tačiau šios nelaimės šaknų nenurodo / Kazania przygodne [...] 1784, p. 183–198/. Tuo tarpu J. Pabrėžai čia labai praverčia jo sukauptos medicinos žinios. Savo pamoksluose jis apsaoko dėl girtavimo kylančius fizinius negalavimus ir ligas, moralinius ir materialinius nuostolius, kuriuos patiria girtaujančių šeimoms, ir pačių girtaujančių dvasinę degradaciją. Kalba apie baisias šio įpročio pasekmes, siekiančias 3–4 kartą, nors remiasi ne paveldimumo mokslu, kuris dar nebuvo išvystytas, o Dievo žodžiais, kad blogų gimdytojų palikuonys kentės iki 3–4 kartos. Vieninteliu išsigelbėjimu laiko neprisipratinimu prie alkoholio – liepia nepratinti prie jo mažų vaikų, nepasiduoti raginimams išgerti, nekreipti dėmesio į patyčias ir nedraugauti su išgeriančiais, turėti saiką, o jei jo neturi, iš viso neimti nė į burną. Smerkia tėvus, globėjus, šeiminius, kurie rodo blogą pavyzdį jaunuomenei. Smerkia įsigalėjusį įprotį pobūvių metu versti gerti.

A. Janulaitis teisingai pastebėjo, kad gerti su saiku nebuvo laikoma blogu reiškinium / Janulaitis A., 1823, p. 12/, nes ir J. Pabrėža sako, kad galima atsargiai, po nedaug naudoti „trunką macną“, kuris gali atgaivinti, kaip vaistai, apsilupusias jėgas.

J. Pabrėžos pamoksluose gausu ir kitokių svarbių patarimų, kaip išsaugoti sveikatą, išvengti nelaimingų atsitikimų. Daugelyje pamokslų jis bara motinas, kurios guldo mažyčius kūdikius su savi- mi į vieną lovą. Tai vienas iš pagrindinių kūdikių higienos reikalavimų, o J. Pabrėža tuo buvo itin susirūpinęs dėl to, kad gana dažnai išvargusios moterys kietai užmigdavo ir savo kūnu suspausdavo kūdikius / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 493/. Kitur liepia nepalikti vaikų be priežiūros, vyrams – atsargiai elgtis su šautuvais. Yra sakęs ir specialų pamokslą „Apie reikalą strototis užlaikyti sveikatą savo“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 493/. Jame valstiečiai mokomi lakytis švaros, nors ir kokiam varge begyventų, stengtis, kad oras trobose būtų grynas ir švarus – tam reikia jas vėdinti ir su galvijais vienoje troboje negyventi, neapsileisti parazitais, dėvėti švarius rūbus ir naudoti švarius, nepriskretusius indus; rekomenduoja dažniau praustis ir maudytis, nes tai stiprina sveikatą, rengtis nei per šiltai, nei per šaltai, nedirbti per jėgą, sveikam negulėti viename patale su sergančiu. Pataria kaip maitintis: laikytis saiko, valgyti nelabai skanius valgius ir su saiku, silpnos prigimties žmonėms negerti kavos ir arbatos, nevalgyti aštriai. Svarbiausia sąlyga sveikatą išsaugoti jis laiko sielos ramybę, kurią pasiekti padeda savo pareigų vykdymas, Dievo meilė. Perspėja, kad sveikatai kenkia per didelis jausmingumas, aistros, išgąstis, ilgas liūdesys, ištvirkavimas, girtavimas.

J. Pabrėža sako, kad susirgus būtina rūpintis gydymu. Jo nuomone, susirgę žmonės daug kur galėtų patys sau padėti ir patys save gydyti, bet tam reikia tam tikrų žinių – pažinti savo ligą, surasti jos priežastį, žinoti gydančių augalų, gyvių ir metalų (pvz., geležies, vario ir kt.) savybes. To nežinant pataria geriau kreiptis į gydytoją. Tuo metu valstiečiai dar dažnai kreipdavosi į visokio plauko šarlatanus. M. Valančius rašė: „Ne vien senovė, bet ir mūsų gady- nė įsirgę nemokyti žmonės neina pas tikrus gydytojus, bet skuba pas makliorius apgaudinėtojus, kurie, nieko nenumanydami apie

ligas, sakosi sumanatyti gydyti. Kiti dar įsisirgę siunčia į Prūsus ar į Kuršą pas žynius ar burtininkus, teirautis, ar išgis ir kokios geliuotų žolės... Ką nedirbo kunigai, norėdami žmones nuo to atjaukinti, vienok ir lig šiolei būtinai neatgundo“ / M. Valančius, 1972, t. 2, p. 340. Vienas iš tokių „gundytojų“ buvo ir J. Pabrėža, kuris ėmėsi žmonėms aiškinti, kaip atskirti tikrą daktarą nuo šarlatano. Visų pirma pataria sužinoti, ar tas daktaras studijavo mediciną, ar turi vyriausybės leidimą gydyti žmones. Daktaro gerumą galima pažinti iš to, kaip jis teiraujasi apie ligą, ar prižadėjęs viską padaro, ar pernelyg nesigiria ir primygtinai neįtikinėja išgydysiąs ligonį. Gero daktaro nereikia atsakyti ir bėgioti nuo vieno prie kito.

Blogi daktarai, anot J. Pabrėžos, tie, kurie giriasi be galo savo išgydymais, peikia kitus gydytojus, vaikšto per sodžius, patys siūlydami savo pagalbą. „Jei prižadėdamas tikrai išgydyti sulygstą iš anksto, netikėk juo, – sako J. Pabrėža, – yra svieto apgaudinėtąs, maišelij tavo išgydys, ne ligą“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 538/. Jis aiškina valstiečiams labai šiuolaikiškai, t. y., jei kai kurie nesunkūs ligoniai ir išgyja nuo tokio gydytojo, tai tik dėl įtaigos, o kitiems gali eiti vis blogyn, ir, praradus brangų laiką, ligonis gali mirti.

Kai valstiečiai skundžiasi, kad „dideli daktarai“ brangiai kaštuoja, J. Pabrėža atsako, kad šarlatanai dažnai brangiau kainuoja ir jei jau neįstengiama užmokėti geram gydytojui, geriau nekviesti jokio ir atsiduoti Dievo valiai.

J. Pabrėža bara tuos valstiečius, kurie tiki vardavimais, šnabždėjimais ir kitais panašiais gydymo būdais, t. y. kai ligoniai, tarsi išlaisvinami nuo kieno tai užkerėjimo. Tokie „daktarai“, pasakydami kas, atseit, ligonį buvo užkerėjęs (pavyzdžiui, tas, kurs tave didžiai mylėjo ir kt.), dar kenkia ir tuo, kad sėja nesantaiką tarp žmonių.

Nors raganų persekiojimo laikai jau buvo praėję, tačiau šis J. Pabrėžos pamokslas aiškiai liudija, kad žmonės dar dažnai tikėjo, jog kažkoks kitas žmogus gali mintimis ar kerais jam pakenkti, sušarginti ir ieškojo tokių „burtininkų“, kurie juos „atkerėtų“. Tokius J. Pabrėža vadina tiesiog bepročiais, sako, kad jie, kreipdamiesi pas tokius „burtininkus“, išsižada švento tikėjimo. Jis sako, kad galia yra ne vardininkų, o valstiečių, kurie susirgę bėga pas juos net į Kuršą ar Prūsiją, veždami vargšus sergančius kūdikius ir kitus artimuosius.

Taigi prietarai Žemaitijos kaimuose dar buvo labai gajūs. J. Pabrėža griežtai pasisakė ne tik prieš su ligų gydymu susijusius burtus ir prietarus, bet ir prieš tuos, kuriais spėjama ateitis, prieš tikėjimą kaukais, aitvarais, vaiduokliais, „piktomis akimis“ ar „piktu krauju“. Jis rašo: „Burtai yra [...], kai įvykiams ir daktams priskiriama galia, kurios jie iš prigimties neturi“. Pavyzdžiui, česnakas buvo nešiojamas, kad apsisaugotų nuo sužavėjimo, galvota, kad šermukšnio lazda galima velnią užmušti, trukčiojanti akis pranašaujanti ateisiančią nelaimę. Žmonės bijojo traškančio stalo, kibirkšties ant katilo, ant kelio pasirodžiusio žvėries, tikėjo, kad numirėlis gali gąsdinti gyvuosius, ar ką bloga jiems padaryti. J. Pabrėža sako, kad visa tai yra grynai niekai ir pasakos. Stebisi, kaip žmonės gali tokiais dalykais tikėti. Aiškino valstiečiams, kad visos dienos vienodai laimingos ir nereikia bijoti pradėti kelionę pirmadienį, dirbti penktadienį ar šeštadienį. Turbūt žmonės jo klausdavo, ar reikia atsižvelgti į mėnulį, laiką, vėją, nes jis apie tai taip kalba: „Kas susiję su mėnesiu, kiekvienas kitaip galvoja. Vieni sako, kad kas kita yra jaunas mėnuo, kas kita pilns... Aš to nepatyrčiau“.

O apie vėją aiškina, kad jis tikrai pučia iš rytų, vakarų, šiaurės arba pietų ir todėl yra skirtingas. Tas pats pasakytina ir apie metų laikus / MAB RS, f. 9–3360, p. 40/.

Sakyti pamokslus, kuriuose būtų šviečiami kaimo žmonės, vis dar tikintys prietarais, įvairiai aiškinantys jiems nesuprantamus gamtos reiškinius, skatino vyskupai. 1800 m. laiške dekanams vyskupas S. Giedraitis rašo, kad jau žinoma, jog žmonės, pamatę neįprastus gamtos reiškinius, iš to pranašauja įvairias nelaimes kraštui, skleidžia gandus, gyvena baimėje. Toliau rašoma: „kadanagi sveikas protas ir Bažnyčios mokslas įvairias pranašystes smerkia, primenu jums pareigą šviesti žmones. Prašau išaiškinti jiems, kas tai yra natūralūs reiškiniai (saulės užtemimai ir pan.). Jūsų paaiškinimai ištrauks žmones iš baisaus tamsumo, kuris visada kenksmingas. Stenkitės atvesti į proto kelią“ / LVIA, f. 669, b. 678, l. 28/.

Baigiant norėtusi tarti keletą žodžių apie J. Pabrėžos pamokslų kalbą, stilių, pasamprotauti, kokias jis turėjo galimybes mokyti iš kitų pamokslininkų.

J. Pabrėžos pamokslai parašyti paprasta, grynai žemaitiška kalba. Kalbininkai prikiša jam, kad pamoksluose naudojo daug polonizmų / Jonikas P., 1987, p. 176/. Rankraščiuose galime surasti daug vietų, kur grynai lietuviški žodžiai, pavyzdžiui, „nuodėmė“, „laimingi“, „dorybė“ išbraukiami ir įrašomi lenkiški: „griekis“, „česlyvi“, „gadnybė“. Laiške J. K. Gintilaj J. Pabrėža aiškino, kad reikia atsisakyti labai pasenusių ir jau nebenaudojamų žodžių, ir geriau naudoti iš lenkų pasisavintus, kad tik neaptemdyti liaudžiai minties nežinomais išsireikškimais / J. Pabrėžos laiškas [...], p. 493/. Žemaičių kalba sakomi J. Pabrėžos pamokslai buvo ne tik praktiškų patarimų šaltinis, bet ir „viešas, sugestyvus veiksnys liaudžiai, skatinąs neatsižadėti gimtosios kalbos“ / Untulis M., 1932, p. 221/.

Pasirinktą temą J. Pabrėža nagrinėja labai smulkmeniškai ir įvairiapusis. Kai kurie pamokslai užima 40–50 smulkiai ranka prirašytų puslapių. Dažnai cituojami Švento Rašto ir kitų religinių veikalų fragmentai, parašyti lotyniškai ir išversti į lietuvių kalbą. Pamokslai pasižymi sistemingumu ir planingumu. Po įžangos eina pagrindinė pamokslų dalis, kuri savo ruožtu suskirstyta į kelias dalis. Kiekviena jų vėl turi atskirus skyrius, šie dar skirstomi paragrafais, o pastarieji – mažesniais skirsniais. Kiekvienas pamokslas baigiamas apibendrinančia išvada.

Pamokslų mintys dažnai pateikiamos klausimų-atsakymų forma. Jis daro viską, kad būtų suplastas paprasto, neraštingo kaimo žmogaus. Ar žinojo jis, kad sakyti pamokslus klausimų-atsakymų forma rekomendavo ir garsusis prancūzų pamokslininkas Ž. P. Masilonas (Massilon) (1663–1742), rašęs, kad „nieko nėra įdomesnio, kaip pokalbis [...], kuomet kiekvienam iš klausytojų atrodo, kad yra kalbama būtent apie jį, ir jis pats savyje ieško atsakymo“ / Masilon J. P., 1799, p. 111/. Ar žinojo, kad tas pats Ž. P. Masilonas patarinėjo pamokslininkams nesigėdyti dėstyti žmonėms pačius paprasčiausius dalykus, nes visuomenė labai tamsi ir šviesių žmonių joje mažai? Kretingos vienuolyno bibliotekos 1828 m. knygu sąrašė Ž. P. Masilono pavardę figūruoja, tik neaišku, ar tai buvo koks pamokslų rinkinys, kurių gana daug buvo išversta ir į lenkų kalbą, ar 1799 m. išleistas Ž. P. Masilono knygos „Patarimai kuni-

(Nukelta į 38 p.)

(Atkelta iš 37 p.)

gams“ vertimas į lenkų kalbą. / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 2341, p. 80–90/. Kitų garsių prancūzų pamokslininkų veikalų bibliotekos knygų sąrašė aptikti nepavyko, nors prancūzų homiletinės literatūros lenkų kalba XVIII a. jau buvo gana daug. Atrodo, kad nauja literatūra vienuolyno biblioteka nuo XVIII a. pab. beveik nepasipildė, nes 1898 m. vienuolyno vizitacijos metu pateikto knygų sąrašo pabaigoje prirašyta, kad sąrašas sudarytas 1788 m. / VUB RS, f. 4, a. 21–58/. Šiame sąrašė nurodyta net 10 Ž. P. Masilono knygų, tačiau nenurodyti knygų pavadinimai ir išleidimo metai. Tarp homoletinės literatūros daugiausia buvo lotyniškų knygų (66 autorių) ir lenkiškų (37 autorių). D. Lapinsko nuomone, tarp lenkiškų knygų autorių buvo nedaug tokių, kuriuos galima būtų laikyti pavyzdžiu, kaip pamokslininkus. Iš tokių jis pamini tik P. Skargą, G. Kalinskį, M. Karpavičių ir J. N. Kosolovskį. Jų pamokslų rinkiniai (išskyrus Kosolovskio) vienuolyno bibliotekoje buvo / Lapinski D., 1816, p. 110/. Šia prasme Kretingos vienuolyno biblioteka, nors ir nelabai turtinga ir beveik neatnaujinama, buvo geresnė negu Varnių seminarijos biblioteka, kurios 1812 m. knygų sąrašė nepaminėtas nė vienas iš garsiųjų prancūzų ar lenkų pamokslininkų / LNB RS, f. 90–367/.

Kretingos vienuolyno bibliotekos sąrašė nurodyta ir keletas lotyniškų pranciškonų pamokslų rinkinių. Vargu, ar J. Pabrėža galėjo iš jų mokytis. K. Kontakas knygoje apie bernardinus nekaip vertina jų pamokslus, rašo, kad jie buvo neaukšto mokslinio lygio, iki nuobodulio kartojami / Kontak K., 1933, p. 551/. Jis nemini J. Pabrėžos nei kaip pamokslininko, nei kaip dirbančio mokslo srityje (Nors S. Grosą, taip pat gyvenusį Kretingos vienuolyne, mini). Galbūt todėl, kad J. Pabrėžos pamokslai ir mokslo darbai buvo parašyti lietuviškai ir jis negalėjo, o gal ir nenorėjo su jais susipažinti.

Tuo tarpu Lietuvos kultūros istorikai J. Pabrėžos negali neminėti. Jis yra ryškus pavyzdys kunigo, pasišventusio vienam iš svarbiausių švietimo epochos tikslų – ištraukti žmones iš tamsos. Jis siekė tobulesnės visuomenės, auklėdamas ir šviesdamas liaudį, kartu reikalaujamas teisingo ir moralaus elgesio iš aukštesniųjų visuomenės sluoksnių. J. Pabrėža aiškiai nepasisakė prieš luominį visuomenės suskaldymą, galbūt ir dėl to, kad, įjungus Lietuvą į Rusijos imperijos sudėtį, kunigams buvo uždrausta kritikuoti esamą santvarką, tačiau jo pažūrų evoliucija nuo kvietimo prie visiško ir besąlygiško nuolankumo iki atviro pasipiktinimo valstiečio beteiškumu – labai aiški. Tuo turbūt taip pat galima paaiškinti ir nepaprastą J. Pabrėžos kaip pamokslininko populiarumą, nes, anot A. Janulaičio, dauguma kunigų palaikė ponus. Antra vertus, J. Pabrėžos pamokslai persunkti susirūpinimo moralės problemomis ir žmogaus sielos tobulinimu, pilni ir labai praktiškų naudingų patarimų teisiniais, medicinos, pedagogikos, psichologijos ir kt. klausimais, bent iš dalies kompensavo tą informacijos vakuumą, kuriame gyveno XIX a. pirmųjų dešimtmečių Žemaitijos valstietis.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. Alekna A., *Žemaičių vyskupas M. Valančius*, Čikaga, 1975.
2. Bagdonavičius A., „Medicinos pagalba XVI a. pab. – XIX a. pradž. Žemaitijos miestuose ir miesteliuose“, *Žemaičių praeitis*, V., 1990, t. 1.
3. Bentkowski F., *Co to iest oświata I jaki narod oświeconym nazywać można* (leidimo vieta ir metai nenurodyti).
4. Biržiška V., *Lietuvių bibliografija*, K., 1926, t. 2.

5. Biržiška V., „Nežinomi senieji lietuviški tekstai“, *Tautos žodis*, K., 1932, t. 7.
6. Biržiška V., *Aleksandrynas*, V., 1990, t. 2.
7. Bondsdorff B., *The history of Medicine in Finland*, Helsinki, 1975.
8. Calippe Ch., *L'attitude social des contolique francais aux XIX Sietle*, Paris, 1911.
9. Chmielowski P., *Liberalizm i obskurantizm na Litwie i Rusi (1815–1823)*, Warszawa, 1898.
10. Czerski S., *Opis żmudzkiey dyecezyi*, W., 1830.
11. Debreine P. J. C., *Le pretr et le medicine devan la societe*, Bruxelles, 1855.
12. Gadon M., *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego*, Paryž, 1839.
13. Gadon M., *Opisanie powiatu Telszwskiego w Gubernii Kowiewskiej*, Wilno, 1846.
14. Forster G., *Georgo Forsterio laiškai iš Vilniaus*, V., 1988.
15. Gidžiūnas V., *Jurgis Ambraziejus Pabrėža 1771–1849*, Roma, 1993.
16. Girnius J., „Liberalizmas ir krikščionybė“, *Lietuviškasis liberalizmas*, Chicago, 1959.
17. Godlewski J. F., *Katolica mysl kóscielna o prawie panstwie*, Warszawa, 1985.
18. Gousset, *Teologia moralia*, Warszawa, 1858.
19. Hippeau M. C., *Wychowanie publiczne w niemczech*, Warszawa, 1874.
20. *Instrukcijos feodalinių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a.*, V., 1985.
21. Janulaitis A., *Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje*, K., 1923.
22. Janušis P., „Kun. Jurgis Ambraziejus Pabrėža ir jo raštai“, *Varpas*, 1894, Nr. 4.
23. Jonikas P., *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje*, Chicago, 1987.
24. Jučas M., *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, V., 1972.
25. Kantak K., *Bernardyni Polsci*, Lwów, 1933, t. 1–2.
26. Kazania [...], *X. Michala Karpowicza różnych okolicznósciach miane*, Krakow, 1805, t. 1, 2.
27. Kazania i mowy [...], *Xiędza Gwilelma Kalinskiego*, Wilno, 1805, t. 1.
28. Kazania parafialny [...], *Kazania parafialny na niedziele calego roku z kaznodziei Francuskiego Klaudyusza joly Biskupa Agnenskigo skróconych*, Warszawa, 1837, t. 1.
29. Kazania przygodny [...], *Kazania przygodne swiętne miane przez X. Marcina Gaydzinskiego Provincyi Litewskiej Franciszkana*, Wilno, 1784, t. 2.
30. Kossakowski J. N. *Kazania [...]*, Wilno, 1789–1793.
31. Kurczewski J., *Biskupstwo Wilenskie*, Wilno, 1912.
32. Kapsukas V., *Bažnyčios atsiskyrimas nuo valstybės*, 1918.
33. Lapinski D., „Mysli o wymowie kaznodzieyskiey“, *Dziennik Wileski*, 1816, t. 4.
34. Lappo J., *1588 metų Lietuvos statutas*, K., 1938, t. 2.
35. *Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (LNMB RS)*, f. 214-1; f. 214-6; f. 124-2; f. 90-367; f. 90-438, l. 66.
36. *Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAB RS)*, f. 9-3360, p. 33, 40, 45, 61, 78, 88, 122–128, 131, 138, 146–156, 152, 153, 174, 178, 202, 236, 391–406.
37. Lukšienė M., *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje*, K., 1970.
38. *Lietuvos valstybinis archyvas (LVA)*, f. 1671, ap. 4, b. 13, l.

1487.

39. Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (LVIA), f. 669, ap. 2, b. 234, l. 72–73, 80–90; b. 478, l. 3; b. 678, l. 3, 6, 17, 28, 34, 47, 54; f. 694, ap. 1, b. 272, l. 340–370; b. 578, l. 74; b. 722, l. 41; b. 3127, l. 112–116; b. 4555, l. 4–20.

40. Maciūnas V., „Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje“, *Darbai ir dienos*, K., 1939, t. 8.

41. Massilon J. P., *Przepisy dla kaznodziejów*, Wilno, 1799.

42. Medycyna pasterska [...], *Medycyna pasreska czyli wiadomości potrzeben kaplanam w zakresu higieny, fizyologii i patologii z dodatkiem niektórych kwestyj teologicznych*, Lwów, 1900.

43. Medžiaga [...], „Medžiaga kunigo J. Pabrėžos biografijai“ [paskelbė J. T. Vaižgantas], *Žinyčia*, Tilžė, 1900 m., nr. 2.

44. Navickienė A., *Lietuviškos knygos raida 1795–1864* [disertacija soc. mokslų daktaro laipsniui įgyti], V., 1993.

45. Pabrėža J., *Botanika arba Taislius Augumini*, Shenandoach, 1900.

46. Pabrėžos laiškas [...] „Pabrėžos laiškas J. Gintilai 1932 m.“, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, nr. 2 (7).

47. Pakalniškis A., *Žemaičiai. Etnografija*, Chicago, 1977.

48. Penikis J., „Mass respectivity to Nationalist Appeals. Theoretical Conciderations in the Cases of Baltic Nationalist Movmments“, *National momvents in the Baltic countries during the 19th Century*, Stockholm, 1983.

49. Pierre de la Gorce, *Histoire religieuse de la revolution fran-saise*, Paris, t. 1, p. 20–25.

50. Poška D., *Raštai*, V., 1959.

51. Povilonis J., „J. K. Ambraziejaus Pabrėžos pamokslų stilius“, *Dienovidis*, 1939, nr. 3.

52. Povilonis J., „Žemaičių vestuvės K. Ambr. Pabrėžos pamoksluose“, *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 48.

53. Pukianiec L., *Kazania Jubileuszowe X. Michala Franciszka Karpowicza*, Wilno, 1934.

54. Regelis K., „Lietuvos floros šaltiniai II. Fontes Florae Lituae. II. 2. Herbarium Pabrėža“, *Vytauto Didžiojo Universiteto Botanikos sodo raštai*, 1932, t. 2.

55. Rozbiór [...], *Rozbiór kwestyi wloscianskiej w Polsce i w Rossyi*, Poznan, 1851.

56. Ruseckas P., *Baudžiava: atsiminimai, padavimai, legendos*, K., 1936.

57. Salys A., „Kretingos vienuolyno lietuviškieji rankraščiai“, *Švietimo darbas*, 1927, nr. 1.

58. Skrodenis S., „Žemaičių butis J. Pabrėžos pamoksluose“, *Jurgis Pabrėža 1771–1849*, V., 1972.

59. Šapoka A., *Lietuvos kaimo ir dvaro santykiai 18 a. antroje pusėje*, K., 1941.

60. Šliupas J., *Lietuvizskieji rasztai ir rasztininkai*, Tilžė, 1890.

61. Tatarė A., *Pamokslai iszminties ir teisybės, iszguldinėti Galvoczių visų Amžiu dėl Lietuvos Vaikelių*. III leidimas, Chicago, 1899.

62. Tereškinas A., „Patirties retorika ir vaizdinių teologija“, *Metmenys*, 1992, nr. 1.

63. Trumpa V., *Lietuva XIX amžiuje*, Chicago, 1989.

64. Untulis M., „Pamokslai ir prietarai“, *Vaga*, 1932, nr. 4–5.

65. Valančius M., *Raštai*, V., 1972, t. 2.

66. *Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS)*, f. 1, d. 57, l. 233, 236, 245–256, 239, 292, 306–314, 404, 446–448, 473–489, 490, 491, 493, 505, 520, 521–539, 526, 535, 538, 541, 544; d. 654, l. 137–142; F. 4, a. 21–58.

GINTAUTAS ČERNECKIS: LAKONIKOS

knygos pakeleivio užrašai

Gintautas Černeckis

Plungė – kraštas, kuris stebina savo talentingais, įdomiais žmonėmis. Vienas jų – psichologas, istorikas, pedagogas, poetas, spaudos bendradarbis, bibliofilas Gintautas Černeckis.

Gimė jis 1951 m. Vilniaus miesto tarnautojų šeimoje. 1969 m. baigė Plungės I-ąją vidurinę mokyklą. 1974 m. baigęs Vilniaus universitetą, įgijo psichologo specialybę, o istoriko specialybę – 1988 m., neakivaizdžiai užbaigęs studijas Vilniaus pedagoginiame institute. Nuo 1983 m. dirba Plungės Senamiesčio vidurinės mokyklos istorijos mokytoju. Jis – Simono Daukanto bibliofilų klubo (įkurtas 1984 m. prie Plungės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos) ilgametis vadovas. Šis klubas už knygnešystės idėjų ir knygos kultūros puoselėjimą 1999 m. apdovanotas Lietuvos knygnešio draugijos M. Survilos premija. G. Černeckio redaguojamas pirmasis Lietuvoje bibliofilų laikraštis „Žemaičių bibliofilas“ 2000 m. apdovanotas diplomu ir III premija už geriausiai parengtą bibliofilinį leidinį. Nuo 1996 m. redguoja „Bibliofilų puslapį“ laikraštyje „Plungė“, kurį remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Yra paskelbęs daugiau kaip šimtą straipsnių bibliofilijos ir knygos kultūros temomis respublikiniuose žurnaluose („Knygotyra“, „Knygnešys“, „Tarp knygų“, „Aitvarai“, „Žemaičių žemė“) ir rajoniniuose laikraščiuose („Plungė“, „Žemaičių saulutė“, „Žemaitis“) ir kt. G. Černeckio vadovaujamas bibliofilų klubas jau yra surengęs 5 konferencijas: „S. Daukanto skaitymai“ (Plungė, 1988), „S. Daukantui – 200“ (Žemaičių Kalvarija, 1993), „Žemaičių knyga“ (Plungė, 1999), „Žemaičių knyga – 2“ (Plateliai, 2000). Klubas kartu su Plungės viešąja biblioteka ir Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetu 2001 m. surengė tarptautinį knygotyros seminarą „Bibliofilija: istorija, teorija, metodologija ir organizaci-

(Nukelta į 49 p.)